

Петро АРСЕНИЧ

“ПРОСВІТА” НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Висвітлено заснування та діяльність філій та читалень Товариства “Просвіта” з 1880 р. по 30-ті рр. ХХ ст. на Гуцульщині. Наведено їх перелік та форми діяльності, чисельність членів.

Ключові слова: “Просвіта”, філії та читальні Товариства на Гуцульщині.

Після заснування “Просвіти” у Львові 8 грудня 1868 р. її філії утворено в Станиславові (1877), Коломиї (1880), Кутах (1897), Надвірні (1908), Косові (1909), Делятині (1912).

На Гуцульщині читальні “Просвіти” виникли лише в кінці 90-х рр. ХІХ ст.: у Довгополі – 1895 р., (ініціатор – священник І. Попель), у Космачі – 1896 (ініціатори – священник Є. Лисанецький, учитель Т. Фандарис, селянин П. Палійчук), у Микучині, Яблуниці, Москалівці – 1897 р., у Тюдіві – 1898 р., у Старому Косові – 1899 р. (засновники – В. Девдюк, Ф. Андрусак, Т. Боєчко, В. Павлюк).

На початку ХХ ст. на Гуцульщині читальні засновувалися в такій послідовності: Ростоки (1900), Кобаки, Рожнів, Ільці (1901), Нижній Березів, Шешори, Старі Кути, Жаб’є (1902), Косів, Криворівня, Ворохта, Зелена Надвірнянського повіту (1903), Голови, Красноїлля, Ясенів Горішний, Смодне, Пістинь, Прокурава (1904), Дора, Верхній Березів, Микитинці, Устеріки, Полянки, Гринява (1905), Бабин, Замагора, Малий Рожин, Люча, Стебні (1906), Баня-Березів, Білі Ослави, Соколівка, Текуча, Чорний Потік, Яворів (1907), Делятин, Зелениця (1908), Хороцево, Пасічна, Гринява, Брустури, Білоберізка, Рожнів (1910), Акришори, Кривопілля (1912).

У 1912 р. у Косівській філії “Просвіти” (голова – суддя Н. Лепкий) на 45 сіл було 25 читалень, з яких 10 розвивалося добре, 14 – слабо, а одна – занепала. В Кутській – на 17 сіл – 13 читалень, які розвивалися дуже слабо (голова – священник В. Стефанович). В Делятинській – на 19 сіл – 16 читалень, з яких 7 розвивалися добре, 6 слабо і 3 були в занепаді. Три читальні мали власні будинки, одна орендувала приміщення, а 12 – знаходилися в хатах членів “Просвіти”.

Спочатку філії Товариства були малочисельними. Так, Косівська філія в 1912 р. нараховувала 190 членів, з них лише сім жінок.

Починаючи з 90-х рр., “Просвіта”, крім читалень, засновувала крамниці, рільничо-господарські та промислові спілки, позичкові каси.

У 1898 р. косівська “Просвіта” влаштувала вечір на відзначення 50-річчя скасування панщини. Цього ж року заходами “Просвіти” в деяких населених пунктах відзначено 100-річчя виходу в світ “Енеїди” І. Котляревського і 25-літній ювілей літературної діяльності І. Франка.

Напрямки діяльності “Просвіти” координували відповідні комісії. Так, освітня комісія в Делятині та в Микуличині (серпень 1912 р.) прийняла рішення про організацію і відкриття в січні 1913 р. курсів народного університету, про створення ювілейних комітетів для відзначення 50-річчя від смерті Т. Шевченка, 100-ліття від дня народження М. Шашкевича і Т. Шевченка. Ці ювілеї були широко відзначені у багатьох читальнях на Гуцульщині. В Делятині відбувся святковий концерт на честь 40-ліття творчості І. Франка (16 лютого 1913 р.), а в Косові відкрито пам’ятник Т. Шевченкові (19 липня 1914 р.).

Господарсько-промислова комісія ширила господарські знання живим і друкованим словом, проводила курси садівництва, рільництва, підносила господарську культуру, брала участь в організації промислово-етнографічних виставок у Коломиї (1912), Косові.

В роки Першої світової війни читальні припинили своє існування. Царські війська й адміністрація нищили пам’ятники Т. Шевченкові, бібліотеки, закривали читальні. Ними були спалені приміщення читалень у Криворівні, Слупейці.

Польські окупанти в 1919 р. остаточно ліквідували читальні “Просвіти”. Правда, вже в 1921 р., були відновлені читальні у Кобаках, Нижньому Березові, Печеніжині, 1922 – у Надвірні, Лючі, 1923 – Білоберізці, Хороцево, Зелениці, 1924 – в Ямній, 1925 – Головах, Красноліллі, 1926 – Довгополі, Середньому Березові, 1927 – Слупейці, Кривополі, Яремчі.

У 1924 р. після зміни Статуту Товариства “Просвіти”, який передбачав тільки освітню діяльність, усунувши економічну, розпочалося масове відновлення читалень.

Станом на 30 червня 1925 р. у Косівській філії “Просвіти” (голова – адвокат П. Рондяк) було відновлено 16 читалень і засновано одну нову, в Кутській (голова – парох В. Стефанович) – 14, в Печеніжинській – відповідно 18, в Делятинській (голова – адвокат О. Навроцький) – 13, в Надвірній (голова – нотар Р. Заячківський) – 15 (до війни було 32). Не було відновлено читалень в селах Барвінкове, Гринява, Криворівня, Полянки, Великий Рожин, Стебні, Устеріки, Зелена, в Яблуниці та в Перехресному їх не було і раніше.

Польська влада неприхильно ставилася до діяльності читалень “Просвіти”. Під час пацифікації 1930 р. майно читалень нищилося, було побито та арештовано ряд активістів-просвітян. У 1932 р. на Косівщині в селах Монастириську, Старому Косові, Смодному, Вербівцях, Рибному, Рожневі були тимчасово закриті читальні через перебування їх під впливом організації “Сельробу”.

В кінці 30-х рр. Косівська філія “Просвіти” мала 1134 члени, із них 269 жінок. Головами читалень були четверо священиків, троє селян.

Читальні мали бібліотеки із загальним фондом 1849 книг, 23 часописи. При них працювало вісім драматичних гуртків, що поставили 49 вистав. Вони провели сім ювілейних свят, організували чотири курси ведення домашнього господарства.

У гуцульських селах Коломийського повіту було 12 читалень, які нараховували 949 членів, з них 201 жінка, працювали 11 бібліотек, що мали 1438 книжок, 24 театральні гуртки, що поставили 18 вистав.

Делятинська філія “Просвіти” мала 730 членів, 11 бібліотек, 1457 книжок і 16 часописів, діяли 4 театральні гуртки, 4 хори, 2 оркестри, а також організувала 6 курсів навчання ведення домашнього господарства.

8 травня 1938 р. у Делятині відсвяткували 70-ліття “Просвіти”. Староство заборонило святковий похід вулицями міста і відкриття пам’ятної таблиці. На святі виступав чоловічий хор (100 осіб). Відомий співак М. Голинський виконав “Засумуй, трембіто”, “Чорна хмара в полонині” та ін.

Ювілей відзначили також інші читальні на Гуцульщині. Це були останні всенародні культурно-освітні свята. Через рік з приходом большевиків, усі заклади “Просвіти” було ліквідовано, а їх керівників заарештовано.

Товариство “Просвіта” своєю діяльністю охоплювало майже всі ділянки культурно-освітнього життя Гуцульщини. Знання серед народу поширювалися ними через видання таких серій книг: “Учітеся, брати мої”, “Народна бібліотека”, “Історична бібліотека”, “Самоосвіта”, “Народна просвіта”, “Просвіта”, через “Письма “Просвіти” (1877), журнал “Життя і знання” і “Календар товариства “Просвіта”.

“Просвіта” була наймасовішою і впливовішою організацією на Гуцульщині, що найбільше спричинилася до піднесення національної свідомості та зростання добробуту гуцулів.

Petro Arsenych. “Prosvita” in the Hutsul region

The author highlights the establishing and activities of the branches and reading clubs of “Prosvita” in the Hutsul region from the 1880s till the 1930s. He lists them and analyzes forms of their activity and number of their members.

Key words: “Prosvita”, branches and reading clubs of the society in the Hutsul region.